

ЗНАЧЕЊЕ ПУШКИНСКО-ЉЕРМОНТОВЉЕВСКИХ РЕМИНИСЦЕНЦИЈА У ДВЕ ПОСЛАНИЦЕ „ГОСПОЋИЦИ Н.“ ВОЈИСЛАВА Ј. ИЛИЋА

Сажетак: Милорад Павић је први озбиљно сагледао утицај везе са Милевом Јакшић на један сегмент поезије Војислава Илића. Указао је и на могућност да у песмама насталим после њиховог присилног раскида постоји изванредан код – јасан само једном читаоцу, Милеви Јакшић. У том светлу ћемо сагледати и следећу одлику ових песама – очиту интертекстуалност, помало натегнуте алузије на Пушкина и његовог *Евгенија Оњегина* – за шта је Павић претпоставио да је израз жеље да овој образованој девојци импонује.

Претпоставимо да није тако – да су и наводи нека врста кодирања, да има неког система у Илићевом прибегавању Пушкину – могли бисмо доћи до занимљивих закључака. Има ли чега у фабули *Евгенија Оњегина* што би могло бити од посебног значаја пару Милева Јакшић – Војислав Илић и шта значи неизмењен превод стиха Љермонтовљеве песме *Валерик* у првој од ових посланица?

Кључне речи: интертекстуалност, веза, европски контекст, лично и јавно

Војислав Илић: ГОСПОЋИЦИ Н.
По вољи своје судбе клете,
Прогоњен страшном буром зла,
А мислећ' на вас мило дете,
Из даљине вам пишем ја.
Ја, збиља, на то немам право,
Ал' ви ћете ми дати сад;
Моје је право одн'о ђаво
А обазривост - бол и јад
За прошлом срећом. Тужна мисо
На љубав нашу и на све
Нагонила ме, те сам писо
Лакомислене ретке те.
Мени је самом јако криво,
Зашто се вечно сећам вас.
Ал' сећање ме гони живо
И успомена моћни глас!
Ко сморен путник из туђине,
Коме је мрзак живот млад,
На обалама бујне Дрине

Ја често сањам онај град -
У коме буру прве страсти
С веселом песмом среташ ја,
И сан, испуњен чудне сласти,
И дан без мира, ноћ без сна...
Јурећи нагло са висина,
У слободном току свом
Шуми и тутњи хладна Дрина,
И ковитла се преда мном.
По њеним мирним обалама,
Као једини накит њен,
Са својим витким гранчицама
Жалосна врба баци сен.
У томе хладу, мрка лика,
Кад сунце жеже, кипти зној,
По какав Турчин из Зворника
Спокојно пуши чибук свој -
И ћутећ' гледа на таласе,
Пруживши дуги, црни врат,
Док близу њега мирно пасе

С босанском робом верни хат.
Ритови, њиве и врбљаци
Наоколо се шири свуд,
А кад се поглед водом баци,
До спруда пешчани стоји спруд;
И чак далеко, сред планина,
Где прибежишта тражи звер,
Ко горда слика исполина
У облаке се диже Цер.

Кад сунце спусти косе зраке,
И тихо падне сутон блед,
Сакривајући у облаке
Босанских гора даљни ред, -
Ја самац блудим по обали,
Спокојан, тих у миру том,
Па слушам, како шуме вали
У немирноме току свом;
А мисо моја жури тада
Северу даљном, где сте ви,
И ноћ звездана тихо пада,
Дубоким санком земља спи. -
И једнолико, сред тишине,
Удвајајући ноћи крас,
Загрми песма из даљине
И тамбурице звучни глас;
Душа ми чудне снове снева,
И ове песме сва је плен.
Одакле иде? Ко је пева?
И шта ли значи смис'о њен?

Поклоник муза ја и сада
звучима лире здравим вас
из околине шумна града,
што славом својом дичи нас.
Кодме сам граду као дете,
непознат јоште с правим злом,
прориц'о дане славе свете
у патриотском жару свом.
У ком је све што срце иште
и што напретку даје лет:
различне школе и позориште,
и виши свет и нижи свет.
У коме има сјајних двора,
болница једна, болних тма,
и фармацента и доктора,
и поред тога - гробља два.
У коме има госпођица

(салона наших прави крас!),
жеманство, збиља, бледа лица,
слабачке груди, танак глас.
Као да свака жели рећи,
кад са поздравом приђеш њој:
++Остави наду, пролазећи
Стидљива скромност бог је мој."
Некад сам им'о врло радо
та бледа лица, слаби стас,
и забринуто чело младо,
и разнежени, тужан глас.
С хришћанском тугом ја сам тада
волео бурни овај свет,
и моја љубав, вечно млада,
искаше себи сродан цвет.

То беше узор оних дана
кад је у младом срцу мом
трептала бледа Татијана
и романтични Ленски с њом;
кад сам по сву ноћ крај Пушкина
лепота женских снев'о чар,
и плашио се Ањегина
и неговао срца жар;
кад сам у мраку неме ноћи
познао љубав, њену моћ,
и-ах!-занесен у самоћи
сањао страсну, прву ноћ...
Ал' време, време! Све то преста
к'о слатки анак, слаби клик,
"плачевне" страсти давно неста,
а с њоме оде бледи лик!

Чедо пролетњих, благих дана
једном сам вид'о цветак млад,
под густим кровом брсних грана,
што граде дубок, мрачан хлад.
Небо му није росе дало,
ни животворни сунце зрак,
Лисје му свело, стабло пало,
и покрио га смрти мрак.
И дја га гледах испред себе,
и проклех горки живот свој,
јер ја се тада сетих тебе,
увели, бледи цвете мој.

Ал' опростите, госпођице,
што дирнух руком жицу ту.
Мени је драго њено лице,

ја још једнако волим њу.
 Као суморног Алигијери
 њеног ме лика води сјај
 кроз освећене рајске двери,
 где вечно млади трепти Мај.

Но даље с тугом!... Мило дете,
 тим нећу да вас морим сад,
 ја волим кад се насмејете,
 и мене онда мине јад.
 Ја волим ваше ведро чело
 и ваш сребрни, јасан глас,
 кад детињасто и весело
 ситница каква дирне вас.
 Ах, сећаћу се целог века
 као пријатног, слатког сна,
 преко јаруга и јендека
 кад сам за вама трч'о ја!
 Ветар је силно пољуљив'о
 ваш танки вео, вашу влас,
 а у зраку је одјекив'о
 безмерно сладак, звучан глас...
 Шта ли смо цвећа погазили,
 то бог једини само зна!

Но ви сте онда срећни били,
 а с вама срећан бејаш ја.
 Пламен је лиз'о ваше лице,
 дисала нагло ваша груд,
 а ваше косе и витице
 мрсио лахор као луд...

И то је прошло. Вас већ није,
 кроз пуста поља блудим сам-
 јесења магла земљу крије,
 ах, како ми је - то ја знам!
 Тромо и мирно теку часи,
 младост се губи, гине све,
 суморна јесен живот гаси,
 и живот, младост, све то мре.
 Са сурих гора магла стиже,
 мрачан, јесењи дан је то,
 јато се врана с криком диже
 у опустели, тихи до_
 а суро небо сузе лије,
 досадно, мирно тече дан...
 Остајте збогом, тешко ми је:
 младост и живот сан је, сан!

После тако исцрпног приказа једног песничког дела какав нам је оставио Милорад Павић о Војиславу Ј. Илићу можда још увек изгледа да више нема простора за накнадну анализу његовог песништва. Ако је тако, тада нам преостају још, отприлике, три пута.

Чекати на промену општег става која би могла бити најочитија по питању Илићевих „европских узора“, што је термин који је деловао сасвим исправан у 19. и 20. веку. Сада, у 21. се већ поставља питање колико је Европа компактна целина и колико је то била и у протеклих двеста година. Најзначајније питање у оквиру овог, очито је и Павић осетио као апорију, осећали су га раније и Скерлић, и Дучић, и Милан Савић, критичар чијим наводом Павић и почиње студију *Војислав Илић и европско песништво*, јесте – колико је руска књижевност била и јесте „европска“, колико се развијала у складу са тим што бисмо окарактерисали као *европско*, а колико у контрапозицији. У оквиру решења класификације руске књижевности, биће решено и питање српске, то је неоспорно, а ту би значајан адут могло бити песништво Војислава Ј. Илића. Чињеница је да је много западноевропских идеја у Србији прихваћено кроз моћни руски катализатор. Павић нам на више места оцртава природу про-

блема валоризације и дефиниције *европске* књижевности:

„Наш песник је очигледно располагао неупоредиво већом књижевном културом но што му је признавао на пример Скерлић, који је његову културу називао невеликом и одређивао јој уже оквире руске школе. Песников књижевни и општекултурни потенцијал не смемо више потцењивати. То је био песник лепог и правог европског образовања, широких видика и намера, први код нас те врсте, итд.“

„...опет насупрот мишљењу Скелића и низа других истраживача, од Ђоровића до данас, да Војислав није био ‘западне културе’, сматрамо да се мора прихватити супротан закључак који намеће овде изнет материјал. То јест, утицаји западних литература, немачке и енглеске, као и онај класичних књижевности, превлађују у песниковом делу. Руска литература значајнија је у улози посредника него у улози непосредног инспиратора, итд.“

Други пут у истраживању дела Војислава Илића би био управљати се могућностима које нам препушта сам Павић. То би могло бити и шире истраживање могућег утицаја Милеве Јакшић на значајни сегмент његове поезије чега смо се, иако делује тривијално, овде прихватили. Трећи пут ванпавићевских истраживања је најтежи, али и њега ћемо у овом тексту следити – користити се могућим Павићевим пропустима.

У две своје студије о Војиславу Ј. Илићу *Војислав Илић, његово време и дело, хроника једне песничке породице и Војислав Илић и европско песништво*, Милорад Павић није могао занемарити две тематски сродне песме, писане у марту и септембру 1886., истог наслова, *Госпођици Н*. Открио је да се иза именоване жене крије сестра песникове рано преминуле супруге, Тијане. Због снажних пушкинских елемената, упоређивао је *Посланице* са другим Илићевим песмама сличног стила и закључио да је тај „пушкински“ период трајао колико и афера са Милевом Јакшић. Открио је да се и ретке алузије на Дантеа крију у песмама посвећеним овој жени – што опет повезује песме овог периода са Пушкином, јер је једини навод из Дантеа у ствари парафраза Пушкиновог стиха (којим опет, Пушкин парафразира Дантеово *Lashate ogni speranza...*)

Неоспорним је сматрао да су обе *Посланице госпођици Н*. Писане под јаким утиском пушкинске литературе, конкретно, његовог *Евгенија Оњегина*. У својој другој посланици, Војислав Илић наводи имена јунака Пушкиновог романа, алудира на неке сегменте његовог садржаја. Што је сасвим јасно, ове посланице писане су „оњегинским стихом“:

„...спој осмерца и седмерца (sic!) у обе посланице
Госпођици Н. има извор код Пушкина“.

(М. Павић, *Војислав Ј. Илић и европско песништво*)

Тешко је претпоставити, али изгледа да врсни преводилац и познавалац руске поезије, Милорад Павић, као да је потпуно занемарио могућност уплива једног другог песника, бар у првој *Посланици*, под кринком Пушкина

– Михаила Јурјевича Љермонтова.

Утицај Љермонтовљеве поезије на Војислава Ј. Илића детаљно је проучен у студији *Војислав Ј. Илић и европско песништво*, истражени су трагови његовог *Демона*, *Бојара Орше*, *Тамаре*, *Анђела смрти*, *Облака*... само се не спомиње дужа песма епистоларне форме, *Валерик*, на коју се јасно алудира у првој посланици *Госпођици Н*.

„Я к вам пишу случайно, право
не знаю как и для чего.
Я потерял уж это право.
И что скажу вам?- ничего!
(...)
И знат вам также нету нужды
Где я? Что я? В какой глуши?
Душою мы друг другу чужды
Да вряд ли есть родство души (...)
М. Ј. Љермонтов

По вољи своје судбе клете,
Прогоњен страшном буром зла,
А мислећ'на вас, мило дете,
Из даљине вам пишем ја.
Ја, збиља, на то немам право,
Ал' ви ћете ми дати сад;
Моје је право одно ђаво,
А обазривост бол и јад“.

В. Ј. Илић

Први знак да у овој посланици Илић алудира на Љермонтова, а не на Пушкина, је читав један преведен стих: „Ја, збиља, на то немам право“ („Ја потерял уж ето право“). Уз то, околности под којим су настале Љермонтовљева и Илићева песма су сличне: *Валерик* је песма написана на Кавказу, у рату, после коначног раскида са Варваром Лопухином, и којој се он овде обраћа као тренутно хладној и незаинтересованој старој љубави. Узроком расанка је била она, не он, што је можда имало значења и за Илићеву причу (или је он, можда, волео тако да сагледа ствари).

О настанку Илићеве прве *Посланице* Павић је забележио ово:

„Прву посланицу писао је Илић на повратку из војске, из Лознице, марта месеца 1886. вероватно у Београд, где је Милева била до мајчине смрти исте године. Када се прочита посланица, постаје јасно много шта у њој: због чега песник осећа да нема право да пише госпођици Н., због чега своје љубавно писмо, јер посланица је то, назива лакомисленошћу и необазривошћу, због чега каже да му је самом криво што мора да се сећа своје везе...“.

Као што видимо, Павић је у садржају прве *Посланице* видео само Илиће-

во лично искуство, никакву алузију на *Валерик*.

За разумевање њермонтовљевских тонова битна је близина фронта. Њермонтов је свакако био ратник; Илић не. Не сасвим. Његово учешће у рату, српско-бугарском у овом случају, се десило прекасно – мобилизацију је очекивао у септембру, али је због слабог здравља отпуштен из војске. Када је на послетку упућен на фронт, тог фронта већ више није било и мир је био потписан. Чини се да нико од његових биографа није код њега видео стварну жељу да ратује; можда су његово доба и његов став по овом питању посматрали кроз призму пасивности каснијих генерација. Војислав Илић је, према својој жељи, сахрањен у униформи. Могуће је да је у вези са ратом 1886. волео себе да замишља у положају сличном ономе у којем је био Њермонтов на Кавказу, у јулу 1840. Уосталом, и био је у сличном положају.

Постоји још један детаљ прве посланице *Госпођици Н*, који би одговарао песми *Валерик*, онај опис „Турчина из Зворника“:

По какав Турчин из Зворника
Спокојно пуши чибук свој
И ћутећ'гледа на таласе,
Пруживши дуги, црни врат,
Док близу њега мирно пасе
С босанском робом верни хат.

Слободном асоцијацијом, видимо у *Валерику* слику налик овој:

И вижу я неподалеку
У речки, следуя Пророку,
Мирнои татарин свои намаз
Творит, не подымая глаз;
(...)
Затихло...но жара уж спала,
Ведут конеи на водопои...

Све остало је другачије; борбена дејства које описује Њермонтов у Илићевој посланици су надомешћена описом узбудљиве природе:

Шуми и тутњи хладна Дрина
И ковитла се преда мном.
По њеним мирним обалама,
Као једини накит њен,
Са својим витким гранчицама
Жалосна врба баца сен.

Могуће је да је улога Дрине у овој песми да подсети читатељку на другу реку, *Валерик*:

...ја его спросил,
Как месту етому названје?

Он отвечал мне: Валерик,
А перевест на наш јазик,
Так будет речка смерти.

На смрт је, у време писања прве Посланице свакако помишљао и Војислав Илић без позе или ироније, иако мучен и љубављу.

У студији из 1971., Милорад Павић даје једну драгоцену опаску, да је могуће да обе ове песме имају својеврсни код – да су писане за часопис доступан Милеви Јакшић сада у другом граду, те да у њима свакако има скривених порука, само њој појмљивих.

Ако игде можемо наћи места коду, оно би било у преводима и књишким алузијама. То би објаснило искрени, снажни тон друге *Посланице*, нпр., прекидан очитим парафразирањем Пушкина или призивањем пушкинских ликова. Наша невоља је у томе што и јасни докази оваквој претпоставци морају деловати изнуђено, просто стога што није био широк дијапазон обавештења које је Илић могао скривено предати Милеви Јакшић путем песме објављене у новинама. Шта је битно што људи који се воле могу рећи једно другом? „Још увек мислим на вас“ и слично. Такву поруку можда скрива превод Љермонтовљевог стиха: „Ја збиља на то немам право“. Погледамо ли у оригиналу који стихови следе том, наведеном у Посланици, чини се да ишчитавамо поруку:

И што скажу вам? – ничево!
Что помню вас? – но, Боже прави
Ви ето знаете давно;
И вам, конечно, все равно. итп.

И можемо бити у праву или не, више није ни важно. Илић у наредним стиховима и експлицитно говори о свом сећању на Милеву Јакшић.

Из датог се, надамо се, види да Војислав Ј. Илић у првој посланици *Госпођици Н.* јесте алудирао на песму *Валерик* Михаила Ј. Љермонтова. Иако су многи указивали на Љермонтова као на један од узора Војиславу Илићу, а Милорад Павић то и документовао у студији *Војислав Илић и европско песништво*, као да је направљен отклон од јаснијег представљања тог утицаја. Утицај, рецимо, Пушкина на Љермонтова је неоспоран, али се нико није бавио тако милицуозно алузијама, иронијом, позајмицама у делу овог песника као што су се бавили истим код Илића. У свему беспрекорна, студија *Војислав Илић и европско песништво* нам открива толико неслућених уплива на Војислава Илића, да се може причинити како у том мноштву губимо, ако не читаву његову песничку појаву, оно бар један њен део. И ми смо се овде потрудили да у сличном стилу докажемо да у првој посланици *Госпођици Н.* има јасних алузија на Љермонтова, не само на Пушкина, не питајући се има ли томе неког смисла, а заиста се може поставити једноставно питање: зашто Пушкин и Љермонтов?

У *Валерику* Љермонтов алудира на Пушкина, јасно. И *Валерик* је, као и посланице *Госпођици Н.* писан „оњегинским стихом“ сменом осмераца и седмераца. Епистоларна форма и уводни стих *Валерика* јасне су алузије на

„Писмо Татјане“ у *Евгенију Оњегину*.

Валерик Михаила Љермонтова почиње пушкинском реминисценцијом (можда зато у нашој критици нису примећени трагови Љермонтова у првој посланици):

„Ја к вам пишу...“

што није почетак било каквог писма на руском језику, већ почетак Татјаниног писма Оњегину:

„Ја к вам пишу
Чего же болье? И что могу
еще сказать (...)“ – Пушкин

„Ја к вам пишу случаино, право
не знаю как и для чего.
Я потерял уж это право.
И что скажу вам?- ничего!
(...)
И знат вам также нету нужды
Где я? Что я? В какой глуши?
Душою мы друг другу чужды
Да вряд ли есть родство души (...)“

М. Ј. Љермонтов

Облик посланице, писма, допушта Љермонтову нехињену искреност, „потцртану близином фронта и извесношћу смрти коју та близина наговештава“. Ипак, он чини зачуђујући обрт када чини да стихови Татјаниног писма делују иронично у односу на његово, уместо да, природно, буде обратно. Обратимо пажњу на пушкински извор *Валерика*:

Но ви, к моей несчастной доле
Хоть каплю жалости храня,
Вы не оставите меня.

(Пушкин)

Када пише свој *Валерик*, Љермонтов је већ остављен. Као одјек Татјанином: „И что могу еще сказать (...)“ осећамо Љермонтовљев сарказам: „И что скажу вам? – ничего!“

Донекле је сличан поступак Војислава Ј. Илића у односу на његове *узоре*. Он их, врло брзо, после неколиких младалачких препева, присваја као средство изражавања. Они нису били само песнички – било је и прозних *извора*, било је ликовних, готово у сваком сегменту његове поезије можемо пронаћи нешто што би нам се учинило познатим. Реминисценције на стихове других песника су дијалог са неким, код, укратко – средство изражавања.

Друга посланица *Госпођици Н.* има јасне пушкинске алузије, без видљи-

ве интерференције неког трећег гласа. Ипак, обликом, темом и насловом, ова посланица чини природни наставак првој. Прошло је још неколико месеци, фронт и река смрти су нешто даље од Војислава Илића. И Милева је једнако далеко. Упућује јој писмо јаких пушкинских тонова који, сами за себе, изгледају претераним и извештаченим. Кажемо „писмо пушкинских тонова“ зато што се јасно осећају алузије на Пушкиновог *Евгенија Оњегина*, са горком иронијом *места* – описује провинцијску забит отприлике онако како Пушкин описује Москву: ХХХVI

Но вот уж близко. Перед ними
 Уж белокаменной Москвы
 Как жар, крестами золотыми
 Горят старинные главы.
 Ах, братцы! как я был доволен,
 Когда церквей и колоколен,
 Садов, чертогов полукруг
 Открылся предо мною вдруг!
 Как часто в горестной разлуке,
 В моей блуждающей судьбе,
 Москва, я думал о тебе!
 Москва... как много в этом звуке
 Для сердца русского слилось!
 Как много в нем отозвалось.

За разлику од лепота великог града, пред Илићем је другачија слика. Прилагођена очекивањима, она је:

Поклоник муза ја и сада
 Звучима лире здравим вас
 Из околине шумна града,
 Што славом својом дичи нас.
 Ко ме сам граду као дете,
 Непознат јоште с правим злом,
 Прориц'о дане славе свете
 У патриотском жару свом.
 У ком је све што срце иште
 И што напретку даје лет:
 Различне школе, позориште,
 И виши свет и нижи свет.
 У коме има сјајних двора,
 Болница једна, болних тма,
 И фармацента и доктора,
 И поред тога – гробља два.
 У коме има госпођица
 (салона наших прави крас!),

Жеманство, збиља, бледа лица
 Слабачке груди, танак глас.
 Као да свака жели рећи,
 Кад са поздравом прићеш њој:
 „Остави наду, пролазећи!
 Стидљива скромност бог је мој!“

Цело писмо је, међутим, дирљиво у својој искрености. Чему овде Пушкин? Да подсети Милеву на нека заједничка читања? Могуће – то је и посланица где се, парафразиран већ Пушкином, цитира Данте. Ако бисмо ишли далеко, сетили бисмо се и ми оних Дантеових љубавника који су заједно читали, који су се, повучени том литературом упустили у недозвољен однос, а они су, што на-лазимо нарочито занимљивим, рођаци – Франческа је супруга Паоловог брата. У сличним су односима Милева Јакшић и Војислав Илић и можда има разлога што су пронашли нешто заједничко са Дантеом. Само, цитат није тај, не упућује на Паола и Франческу, мада је и као такав занимљив. Павић неколико пута на-глашава да је само у песмама посвећеним Милеви Јакшић наш песник споме-нуо Дантеа. Можда је и то згодан увод у тумачење пушкинских мотива у овој песми. Они су много личније природе, много другачији него што нам на први поглед изгледају. У овој посланици Илић парафразира само делове *Евгенија Оњегина*, не неког другог Пушкиновог дела. Имамо сведочења да је овај роман био Илићу нарочито близак, од свих Пушкинових дела, чак га држи у рукама седећи на гробу Ђуре Јакшића, како бележи један савременик.

Када, независно од разматрања значења посланица *Госпођици Н.* Павић размишља о Илићевом познавању руског језика, сећа се имена пушкинских јунака из друге Посланице:

„...показао је да зна помало говорни руски језик; на пример, Оњегина бележи Ањегин, што показује да га је забележио према изговору; да је руски језик познавао само као књишки, то свакако не би осетио“.

У свом преводу Евгенија Оњегина Павићево решење ортографије још једног имена се разликује од Илићевог решења: у случају имена Татјана. Руско „ја“ Павић преноси буквалним изговором на српски језик: „ја“. Илић је продужио изговор још једним „и“, тако да пише „Татијана“. Вероватно осетивши да се ради само о захтевима стиха, Павић није посветио пажњу овом разликању и можда је тиме био ускраћен за један интересант податак у тражењу разлога уплива Пушкина на Војислава Илића. Тај уплив, осећа се, није чисто формални. Учинило нам се да би друга, она чисто „пушкинска“ посланица *Госпођици Н.* могла дати одговор овом питању. Претпостављамо да су пушкински мотиви у обе посланице *Госпођици Н.* заправо нека врста песничког кода, а не омаж великом песнику или показивање сопствене ерудиције, на какву помисао можемо доћи када размишљамо о утицају личности Милеве Јакшић на Војислава Илића.

Постојала је, можда, нека мала игра судбине која је испреплетала жи-воте како Љермонтова, тако и Илића са Пушкином, нешто попут проклетства

– каквим им се бар морало чинити.

Љермонтов је популарност стекао песмом о Пушкину и то песмом у којој криви дворјанске сплетке за смрт песника. Сам ће, на крају, пасти у намештеном двобоју, баш као и Пушкин. Љермонтов је морао и сам да одигра епизоду против које је дигао глас нешто раније. И Илић је имао да одигра улогу Пушкином дату – можда се ради о проблему сувише баналном да би се наука њиме позабавила, али изгледа да је В. Илић био свестан да је име главне јунакиње романа *Евгеније Оњегин* исто, или скоро исто као име његове прве жене, Тијане. Епитети које често носе ове, једна Пушкинова, друга Илићева јунакиња су исти: „бледа“. Илић инсистира на том епитету (додуше, већина песама које се односе на Тијану су настале после њене смрти). Не можемо се отети утиску да је Илић видео везу: у питању су две сестре, нежна, замишљена, бледа, *старија*, Та-тијана и Олга, *млађа*, весела, румена, необузdana, кокетна. Оњегин губи Татјану јер се удвара, јавно, Олги. Ако се потрудимо, можемо пронаћи и Ленског, којег спомиње Илић у другој посланици: ми, заправо никада нећемо знати колико је од афере Војислав-Милева било реализовано пре Тијанине смрти и шта су о томе знала браћа Тијане и Милеве Јакшић. Ленски је у једном тренутку лепо одређен Пушкином:

„Она (Татјана) должна его ненавидет-
Убицу брата своего...“

Као Олгин вереник, Ленски је Татјани већ *брат*.

Ако смо у праву, у овим посланицама Илић извлачи неку врсту песничког кода на основу обележености неких реалија свог живота Пушкином. Код Љермонтова је могуће препознати исто, животну обележеност Пушкином. Као што се Љермонтов надовезује на Татјанину посланицу Оњегину, тако се Илић надовезује на његову, писану оној „лепој сусетки“. Чак и у том детаљу има дирљиве сличности: млади Јакшићи и Илићи су и сами били једно време суседи. Евгеније Оњегин и Татјана Ларина су суседи, како нас обавештава Пушкин.

Илићева љубав са две сестре, тривијални део Оњегина, име једне од њих, које подсећа на главну јунакињу овог романа, Љермонтовљев двобој прво са сином француског посланика, после онај судбоносни, Љермонтовљева вечита трвења са двором и изгнанства, изглед његове музе, Варваре Лопухине, „тамних очију, наклоњене маштању...“, пријао јој је донекле усамљенички живот на селу више него онај у Москви, удала се за „некаквог важног генерала“ да се послужимо Пушкиновим речима (Бехметова), итд. Све то може изгледати као судбоносна обележеност оних „који су се превише приближили сунцу“. Истина је, могуће је, много једноставнија и, истовремено компликованија, јер се односи на свест читаве једне епохе (и више од једне епохе). Једна професорка руске књижевности, гђа Ирина Левченко, покушала је да то за мене што сажетије срочи:

„Главни јунаци *Евгенија Оњегина* нису имали своје прототипове у ствар-

ном животу. Тиме су постали нека врста психолошких еталона за своје савременике. Наравно, конкретне личности су дале неки свој дуг стварању Татјаниног лика (Н. Д. Фонвизина, Воронцова и др.), али то опет Татјану не чини одразом више него узором. Многи су примери који нам показују да су сложене емоционалне везе ишле не само од реалних људских судбина ка роману, *већ и од романа ка животу*“.

Што би значило да је *оњеговиновски сиже* био нека врста задатости, бар за генерацију М. Ј. Љермонтова, те да није било тешко и раније наслутити да ће се неке реалије његовог живота одиграти сасвим пушкински. Илић прави много алузија на читање, на литературу када пише песме намењене Милеви Јакшић. У једном тренутку, Павић сагледава нелогичност:

„(Милева Јакшић) је била све пре него сентиментална шипарица; талентована ћерка песника, настрана и помало боем, жена која је осамдесетих година прошлог века носила мушку фризуру, пушила, ватрено говорила о правима жене, особа која није презала да оствари своју наклоност према песнику упркос малограђанским и црквеним предрасудама и жигосању средине(...) таква жена није могла да се одушевљава лектиром и слепо да се заноси поезијом једном страног песника, макар он био и Пушкин“ (М. Павић, *Војислав Илић и европско песништво*).

Овакав опис бунџе сваког ко би се бавио њеним ликом. У песмама В. Илића од њеног портрета имамо само глас, неки необичан, весео, звонки глас и – дугу косу. Пре него што се ошишала, почела пушити и говорити о правима жена, морала је бити девојка као и све друге.

Можда Илићу и није било толико потребно пронаћи оправдање и подстицај својим животним реалијама у литератури колико је то било потребно Милеви Јакшић. Веза у коју су се они упустили морала је преживљавати и на основу било какве подршке коју би добила из литературе. Како није било других примера, били су добри и литерарни. Чак превише добри.

Литература

Пушкин, А. С. (1977). *Евгениј Онегин*. Москва: Детская литература.

Илић, В. Ј. (1907). *Песме Војислава Ј. Илића*. Српска књижевна задруга, св. 108. Београд: штампарија Љ. Давидовића.

Живковић, Д. (1977). *Европски оквири српске књижевности* (књ. 2). Београд: Просвета.

Павић, М. (1971). *Војислав Илић и европско песништво*. Нови Сад: Матица српска.

Павић, М. (1972). *Војислав Илић, његово време и дело: хроника једне песничке породице*. Београд: Просвета.

www.schillerinstitute.org/fid_02-06/034_lermontov.html

Branislava Sovilj

THE MEANING OF POUSSKINIAN AND LERMONTOVIAN REMINISCENCES IN TWO POETIC EPISTLES („TO MISS UNKNOWN“) BY SERBIAN POET VOISLAV J. ILIC

Summary: Milorad Pavic was first to presume that Voislav Ilic, in some of his poems written after his forced separation with his sister-in-law (an in love) Mileva Jaksic, had invented some kind of code, readable only to that young lady. Two of these poems share the title, *To Miss N* (N meaning *unknown*), and are written in the same epistolary form. Beneath their touchy, honest tone, they bear somehow irritating literature reminiscences, notably to Pouskine's "Evgeny Onegin" and Lermontov's poem "Valerik". M. Pavic taught that Voislav Ilic wanted to drag this young lady's attention to his own literary interests but perhaps that was not so. The best place to set his coded messages (if there were any) for Ilic was exactly in these literary reminiscences.

So, what could *Evgeny Onegin* and *Valerik* tell us about the sinister bond between Voislav Ilic and Mileva Jaksic?

Key words: intertextuality, bond, European context, personal and public